

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

HÁRS ÁGNES

Az éppen egy éve tartott konferenciánkon arra kerestünk választ, milyen bevándorláspolitikát kövessen egy állam — ezen belül milyen megfontolások alapján korlátozza a munkaerő vándorlását.¹ A mai előadás arra keres választ, *vannak-e, és ha igen, milyen gazdasági szabályszerűségek húzódnak meg e mögött a szabályozás mögött*. Másként fogalmazva: mekkora a migráns munkaerő kínálata és az iránta mutatózó kereslet?

Előzetesen meg kell említenünk, hogy az adatok hiányát, az empirikus ismeretek korlátozottságát elemzésünkben egészen egyszerű adatok, valamint analógiák ellensúlyozzák. Mentségül hozzáfűzhetjük, hogy az adatok hiánya természetesen nem csak a magyarországi migrációkutatásra jellemző. A közgazdász *Oded Stark* (1991) a munkaerőpiac és a migráció kutatásáról ironikusan azt írja: „Ilyen tekintélyes eredmények mellett csoda, hogy a szakma nagyobb része nem fordult a migrációkutatás felé. Talán az információ hiánya a ludas ebben.”²

Az első részben a migráns népesség nagyságát vesszük egészen röviden számba. A második rész a migráció veszélyeit és előnyeit, a harmadik rész a migráns munkaerő-kínálatot elemzi. A befejező, negyedik rész arra keres választ, mi a külföldi munkaerő iránti kereslet igazi korlátja.

1. A migráció nagyságáról³

Mindenekelőtt néhány jól ismert tényt összegzünk röviden.

A tervgazdálkodás évtizedeiben még többé-kevésbé zárt magyar gazdaságban a nyolcvanas években erősödni kezdett, majd hirtelen felgyorsult a migráció (I. ábra).⁴ Kikből állt össze ez a bevándorló népesség, időben változott-e az összetétele?

a. Statisztikai értelemben vett migránsok

A hivatalos migrációs statisztikák többnyire az egy évnél hosszabb ideig más országban tartózkodókat veszik számba,⁵ az I. ábra is a pillanatnyilag hazánkban legalisan és egy évnél hosszabb ideje élő mintegy 100 ezer külföldit mutatja. Jelentős részük (48%) a letelepedés igényével (bevándorlási engedéllyel) él itt, valamivel kevesebben (44%) pedig huzamosan (egy évnél hosszabb időre szóló engedéllyel) tartózkodnak Magyarországon. (A maradékot döntően az itt tanuló diákok adják.) A bevándorlók száma többé-kevésbé stabil, nem emelkedik.⁶ Az egy évnél hosszabban tartózkodni kívánók száma valamelyest növekedik, összetétele a bevándorlókéval

¹ Hárs Á. (1997).

² Stark, O. (1991): *The Migration of Labor*. Basil Blackwell, Cambridge—Oxford, 23. p.

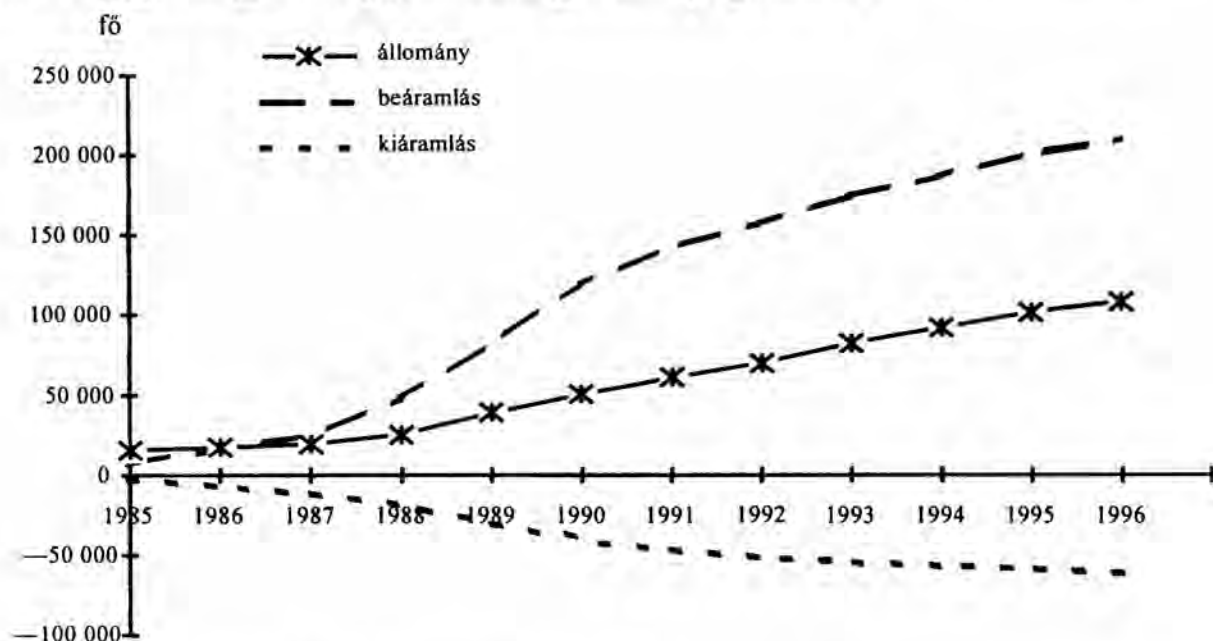
³ Ebben a részben a legális migrációról rendelkezésre álló adatokat használjuk.

⁴ Számos félreértést okoz a vándorlás fogalmának használata. Az adatok hozzáférhetősége, megbízhatósága miatt az elemzések jobbára csak a *legális* vándorlást veszik figyelembe, eszerint a valamilyen módon regisztrált (bejelentett, tartózkodási vagy munkavállalási engedéllyel rendelkező, menekültként nyilvántartott) külföldiek minősülnek migránsoknak. Ebben a részben először a legális migrációról rendelkezésre álló adatokat használjuk, a későbbiekben, ahol ezt külön ki is emeljük, a nem-regisztrált (nem-legális) vándorlásról is szólunk.

⁵ Demográfiai értelemben nemzetközi migráns az ENSZ ajánlása szerint az a személy, aki (születési helyétől vagy nemzetiségétől függetlenül) úgy érkezik egy országba, hogy ott legalább 12 hónapot töltsön, illetve aki legalább 12 hónapot töltött otthonától távol (vö. Coleman, 1994, 292. p.). Más esetekben az egyes országok regisztrációs szabályai ettől eltérő intervallumokat jelölhetnek ki.

⁶ 1992-ben 14 013 bevándorlási engedélyt nyújtottak be és 8 718-at engedélyeztek, 1995-ben pedig mindössze 5 629 kérelemből engedélyeztek 2 183-at. (Forrás: BM.)

nagyjából megegyezik.⁷ Az 1980—96 között Magyarországra érkezett migránsok egy része időközben elhagyta Magyarországot, mások magyar állampolgárrá lettek.

Megjegyzés: a be- és a kilépés éve alapján számított adatok.

Forrás: Demográfiai Évkönyv 1996. KSH, Budapest, 1998. év adatai alapján saját számítások.

I. ábra Tartósan Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgárok

b. Menekültek, menedékesek

A gazdasági migránsok és a menekültek közé nem húzható egyértelmű, éles határ. Bizonyos gazdasági motiváció ezekben a kényszerű esetekben is része a döntéseknek, más belépési lehetőségek szűkülésével pedig rendre növekszik a menekültstátusz iránti kereslet.⁸ A menekültek helyzete Magyarországon sem volt más. Szigorúan jogi értelemben mindössze alig több mint 4 ezer menekültet ismertek el, akik közül máig is közel 3 ezren maradtak. Lényegesen többen kerestek nálunk menedéket olyanok, akiket a gazdasági és egyéb kényszerek együttesen indítottak vándorlásra⁹: 1988—90 között több mint 50 ezer román (98 százalékban magyar nemzetiségű), 1991-ben közel 50 ezer jugoszláv állampolgár élt menedékesként Magyarországon, ám létszámuk mára jelentéktelenre csappant. A román állampolgárok egy része letelepedési engedélyt vagy magyar állampolgárságot kapott azóta, a délszláv menekültek haza- vagy továbbvándoroltak, illetve letelepedési vagy tartózkodási engedéllyel élnek Magyarországon. A menedékesként érkezettek egy része tehát átáramlott a tartósan hazánkban élők (statisztikai értelemben: a migránsok) soraiba a migráns népesség létszámát növelve, mások magyar állampolgárrá lettek.¹⁰

c. vendégmunkások

A fenti két migráns csoport mellett számba veendő még a legálisan munkát vállaló külföldiek — jórészt munkavállalási vízummal és érvényes munkavállalási engedéllyel munkát végző — csoportja. A munkavállalás engedélyezése rendszerint egy évnél rövidebb időtartamra szól. Noha a

⁷ 1992-ben 16 500, 1995-ben 23 500 egy évnél hosszabb tartózkodási engedélyt adtak ki. (Forrás: BM.) Összességében — a Belügyminisztérium adatai szerint — a Magyarországon tartósan (egy évnél hosszabb időre) letelepedett külföldieknek mindössze 6 százaléka volt román állampolgár 1980-ban, 1985-ben már 30 százalék, 1990-ben pedig 90 százalék volt az arányuk. A későbbiekben — a délszláv háborút és a Szovjetunió összeomlását követően — ez az arány jelentősen visszaesett, bár továbbra is meghatározó maradt.

⁸ Erre a fontos összefüggésre A. Zolberg (1989) hívja fel a figyelmet.

⁹ A 80-as évek végén Magyarországon tartózkodó és a kiutazás legális (30 napos) időtartamát túllépő romániai magyarok helyzetének legalizálására kreálták a *menedékesek* sajátos kategóriáját.

¹⁰ Tóth Pál Péter: Haza csak egy van? Püski, Budapest 1997, 96—127. p.

munkavállalást semmilyen kvóta nem korlátozza, folyamatosan — kevés ingadozással — hozzávetőleg 20 ezren dolgoznak Magyarországon. A kilencvenes évek elején még mintegy háromnegyedük volt román állampolgár, ma is felerészben innen érkeznek a vendégmunkások.¹¹

Mindezek után fel kell tennünk a kérdést, kik *nem* szerepelnek az I. ábrán feltüntetett sokaságban?

d. ingázó munkaerő-vándorok

A nem-legálisan munkát vállaló külföldiek számáról megbízható becslések nem ismertek, de tudjuk, hogy munkaerőpiaci szerepük fontos, és jelentős részük nem él tartósan az országban, hanem hosszabb-rövidebb időtartamra és visszatérően ingázik.¹² Definíciószerűen jórészt nem is munkaerő-migránsok, hiszen turistaként és egyéb látogatóként érkeznek.

e. egyéb, a számbavételből hiányzó csoportok

Az egy évnél rövidebb időre szóló tartózkodási engedéllyel rendelkező nem vendégmunkások (nem munkavállalási engedélyesek). Kérdés továbbá, hogy hol mutathatóak ki a gazdasági társaságok ügyvezetői, akiknek nem kell munkavállalási engedély. (Ők ugyanis részei az *a.* pontban feltüntetett „*statisztikai értelemben vett migránsok*” csoportjának, ha egy évnél hosszabb ideig vannak az országban. Ha nem tartózkodnak egy évig, akkor viszont ez a csoport az összegzésből hiányzik.)

Sok-e a migráns népesség vagy sem?

Magyarországon 1996-ban a foglalkoztatottak mindössze 2 százaléka volt külföldi állampolgár, a munkavállalási engedéllyel dolgozók aránya közülük mindössze fél százalék (a többiek letelepedési engedéllyel, illetve menekült státusszal munkát vállaló 15—74 év közöttiek).¹³ A nem-legálisan munkát vállaló külföldiek számáról nem ismertek megbízható becslések, de tudjuk, hogy jelentős részük nem él tartósan az országban, hanem hosszabb-rövidebb időtartamra és visszatérően ingázik. A sajtóban és egyéb hírforrásokban közkézen forgó — de semmiféleképpen nem hitelt érdemlő — 100 ezer fős illegális migráns népességgel számolva is azt állíthatjuk, hogy összességében a migráns munkaerő nem haladja meg az összfoglalkoztatottak 5 százalékát.

Az 5 százalékos becslés túlzó is, ha figyelembe vesszük, hogy a fővárosban — ahol a legkoncentráltabban vannak külföldiek — a legjellemzőbb migráns korosztály, a 15—39 éves aktív korúak 4,9 százaléka volt (legálisan vagy nem-legálisan) itt tartózkodó külföldi (vö. KSH (1997/b)).

Aggasztóan magas vagy elhanyagolható ez a létszám? Németországban 1990-ben az összes legálisan foglalkoztatott 8 százaléka volt külföldi, Ausztriában 1995-ben 10 százaléka.¹⁴ Emellett vélték jelentősnek a nem-legálisan végzett idegen munkát.

2. A migráció gazdasági előnyeiről és hátrányairól

Előnyös vagy hátrányos-e, hogy dolgoznak külföldiek a magyar gazdaságban?

A bizonytalanság azokban az országokban is élénk vitákban fogalmazódik meg, ahol az alapos empirikus elemzések száma tekintélyes. A migráció élénkülése Európában és Amerikában egyaránt felerősítette a vándorlás előnyeiről és hátrányairól szóló érveléseket.

Félelmek, veszélyek

A migrációval szembeni félelmeket megfogalmazó kérdés mindenekelőtt az, hogy *a külföldiek elveszik-e a hazai munkások elől a munkahelyeket, rontják-e a béreiket*. További kérdés, vajon *beilleszkednek-e* a befogadó gazdaságba, valamint hogy *a saját jóléti szolgáltatásaikat*

¹¹ Az Országos Munkaerőpiaci Központ statisztikája a munkavállalási engedélyekről.

¹² Vö. Bodó (1996), Hárs (1995). A vándor-munkaerő ingázása nem kizárólag Magyarországon terjedt el, hasonló jelenségekről számol be Kelet-Európában például Morokvasic — Rudolph (1994), Jazwinska — Okolski (1996).

¹³ KSH (1997).

¹⁴ Forrás: SOPEMI (1992); (1996).

fedezik-e? Az aggodalmak nem alap nélküliek, a bevándorlás valóban nehéz terhet jelent a befogadó gazdaság számára, amint azt *Borjas* (1994) írása gondosan számba veszi.

A befogadó országok foglalkoztatottságát a bevándorlás makroszinten csak nehezen érzékelhető mértékben befolyásolja. A fejlett európai országok *munkanélkülisége* és az idegen munkaerő aránya között nem mutatható ki összefüggés.¹⁵ Alaposabb regionális, ágazati vagy egyéb szegmensek alapján folytatott empirikus vizsgálatok sora arra utal, hogy a bevándorlások a befogadó ország *foglalkoztatottsági* lehetőségeit és a bérek emelkedését is — változó mértékben és súllyal — befolyásol(hat)ják. A csekély hatást szokás azzal is magyarázni, hogy a külföldiek magas részaránya egyes régiókban a hazai lakosság elvándorlását indítja el onnan, a hatás ezáltal a gazdaság egészében tovaterjed, és a gazdasági hatás nehezen mutatható ki.¹⁶

A migráns munkaerő befolyását vizsgáló kutatás Magyarországon még nem készült, azt azonban tudjuk, hogy Ausztriában, ahol a külföldi foglalkoztatottak aránya — amint arról a későbbiekben lesz szó — nagyságrendjében meghaladja a magyarországit, a hatás alig mutatható ki és gazdasági szegmensenként eltérő.¹⁷

Nyerések, előnyök

A migráció fenyegető vagy kevésbé jelentős veszélyei mellett előnyeiről — különös módon — ritkábban esik szó. Fentebb említett cikkét folytatva *Borjas* (1995) a migráció költségeivel szembehelyezhető előnyök létét igazolja, ami alapvetően a migráció és egyéb termelési tényezők komplementaritásából származik, éspedig annál jelentősebb a hatása (a béreken keresztül), minél nagyobb a hazai és a migráns munkaerő eltérése. Így tehát viszonylag kvalifikáltabb hazai munkaerő esetén a kvalifikálatlan migráns munkaerő az előnyösebb a befogadó ország számára. A jóléti szolgáltatások újraelosztásából is származik migrációs előny, éspedig ez jórészt a migránsok által befizetett, fel nem használt adókból és a szolgáltatások igénybevételének elmaradásából származik. A szakképzett migránsok ebből a szempontból vonzóbbak, jogosultság esetén is kevesebb a segélyezés iránti — várható — igényük, míg befizetéseik magasabbak.¹⁸ A kvalifikált és kvalifikálatlan migránsok valamiféle kombinációja jelent végül optimális migrációs előnyt.

3. A migráns munkaerő kínálata¹⁹

Milyen migráns népesség — munkaerőkínálat — várható a jövőben Magyarországon? A migrációs nyomást az alábbiakban a *bérkülönbségek*, a *munkanélküliség* és a *foglalkoztatási lehetőségek*, valamint a *kapcsolati hálók* és a családi stratégiák alapján vizsgáljuk meg.

3.1. Bérkülönbség, munkanélküliség, foglalkoztatottsági lehetőség

A gazdasági okok miatti vándorlást a hagyományos elmélet — tiszta piaci működést feltételezve — mint az otthon és a befogadó országban *elérhető bérek közötti különbség következtében meginduló áramlást* vizsgálta, ahol — a legegyszerűbb esetben — a távolsággal fordítottan arányos a vándorlás, míg a jövedelmezőbb vagy vonzóbb fajta munkákkal egyenesen.²⁰ A távolságba a

¹⁵ 1995-re vonatkozó adatok alapján például Spanyolországban, Olaszországban vagy Írországban magas a munkanélküliség annak ellenére, hogy alacsony az idegen munkavállalók aránya; Svájcban vagy Luxemburgban az alacsony munkanélküliség kiugróan magas idegen munkavállalói aránnyal jár együtt. A magasabb német, osztrák vagy belga idegen munkaerő-foglalkoztatottság és az alacsonyabb portugál, holland vagy svéd hasonló munkanélküliségi szint mellett valósul meg. Lásd SOPEMI (1997) 42. p.

¹⁶ Vö. *Borjas* (1994, 1995).

¹⁷ Vö. *R. Winter-Ebner és J. Zweimüller* (1996).

¹⁸ A magyar szabályozás is — sajátos módon — befizetésekre kényszeríti az országban élő külföldieket (TB, munkaerőpiaci befizetések, adó), miközben a munkanélküli segélyezés, jóléti ellátás helyett az ellátatlanság, keresőképtelenség kitoloncolással jár. Az ebből fakadó előnyök számszerűsítéséről nincsenek ismereteink. Vö. *Tóth* (1997).

¹⁹ Itt természetesen a legális és a nem-legális migrációs nyomást egyaránt tekintetbe vesszük.

²⁰ Vö. *Ravenstein* (1885, 1889).

későbbiekben beépült a kulturális és egyéb távolságok értelmezése is.²¹ Harris — Todaro (1970) klasszikus modellje pedig már a munkanélküliség nagyságát is figyelembe veszi a vándorlás modelljében.

Az 1. tábla a havi keresetek arányát vásárlóerő-paritáson hasonlítja össze. Az elérhető bérek különbsége nyilván nagyobb ennél, hiszen a migránsok megtakarításai a befogadó országban nagyobbak, mint a hazai lakosságé, fogyasztásuk alacsonyabb, ráadásul az átváltási árfolyamok és egyéb kiegészítő jövedelemszerzési lehetőségek (árfolyamnyereség, fekete piaci átváltás, a befogadó és a kibocsátó országok közötti árstruktúra eltérésének kihasználása adásvétel, „távolsági kereskedelem” formájában) is erősítik a migrációs hajlandóságot.

1. tábla Keresetek aránya az átmeneti gazdaságokban (US \$-ban, vásárlóerő-paritással számítva, Magyarország=1)

Év	Szlovénia	Csehország	Szlovákia	Lengyelország	Románia	Ukrajna	Horvátország	Bulgária	Észtország	Lettország	Litvánia
1992		1,09	1,01	0,78	0,59	0,59	0,40	0,80	0,55		
1993		1,18	1,03	0,79	0,62	0,42	0,48	0,79	0,58	0,54	0,50
1994	2,05	1,24	1,04	0,82	0,52	0,35	0,57	0,69	0,66	0,59	0,55
1995	2,24	1,40	1,15	1,09	0,60	0,39	0,82	0,74	0,72	0,63	

Forrás: OECD Short-term Economic Indicators Transit Economies; OECD Main Economic Indicators, WIIW database; ILO Monthly Bulletin of Statistics, United Nations, New York, 1996 május alapján saját számítások.

Layard és szerzőtársai (1992) hivatkoznak Barro számításaira: belföldi migráció esetén — tehát amikor a vándorlást nem befolyásolja a határok átlépésének terelő—torzító szabályozása, pusztán a természetes migrációs szabályszerűségek érvényesülnek — 10 százalékos átlagtól elmaradó jövedelem 0,25 százalékos nettó migrációt eredményezett az USA államai között. Azonos feltételek mellett a 40 százalékos elmaradás ebben az esetben tehát például a népesség 1 százalékanak az elvándorlását jelentené évente Romániából (230 ezer fő), a mintegy 60 százalékos elmaradás pedig másfél százalékot Ukrajnából (750 ezer fő), amennyiben a kizárólagos célország Magyarország lenne. A szlovák, illetve a magához térő horvát gazdaság a jövedelemkülönbségek alapján nem jelent migrációs veszélyt.

A bérkülönbségek, illetve a távolság növekedése ellentétesen hat a vándorlásra. Viszonylag szerény jövedelemkülönbség is elég vonzó lehet a közeli országok lakóinak munkaerő-migrációjához, amikor az elvándorlás költsége az utazás avagy éppen az ingázás révén jelentősen csökkenthető. Magyarországnál vonzóbb lehet a szintén közeli Csehország és Szlovákia az ukrán munkaerő-migránsok számára.²² A Magyarországon szerencsét próbáló romániai állampolgárságú munkavállalókat a közös határ viszonylag szerény kereseteltérések mellett is érzékennyé teszi a megszerezhető jövedelemnyereségre. Lényegesen vonzóbb ugyanakkor a munkaerő-vándorok számára az átmenet országainál jóval magasabb jövedelmeket kínáló nyugat-európai országok munkaerőpiaca.²³ Ezt illusztrálандó a 2. tábla néhány fejlett országhoz képest mutatja a magyarországi jövedelmek arányát. Utóbbi elmaradása még a szegényebb nyugat-európai (például görög) színvonalától is nagyobb, mint a szegényebb kelet-európai kereseteké a magyarországiétól.

²¹ Vö.: Borjas (1994).

²² Csehországban 40 ezer fős kvóta létezik az ukrán vendégmunkások számára, vö. HVG 1997. május 30.

²³ 1991-ben például a Romániából elvándorlók 45 százaléka ment Németországba, 10,5 százalékuk Ausztriába és mindössze 10 százalékuk Magyarországra; 1995-re a Németországba vándorlás aránya 35 százalékra esett, az Ausztriába vándorlás 9 százalék, míg a Magyarországra vándorlás 10 százalék maradt. Forrás: SOPEMI (1997).

2. tábla Keresetek aránya (US \$-ban, vásárlóerő-paritással számítva, Magyarország=1)

Év	Belgium	Írország	Svédország	Franciaország	Görögország	Ausztria	Németország	Magyarország
1992	4,85	4,47	3,98	3,14	2,50	3,55	5,25	1
1993	4,95	4,44	4,17	3,03	2,46	3,62	5,28	1
1994	4,93	4,31	3,91	2,98	2,53	3,58	5,20	1

Forrás: OECD Short-term Economic Indicators Transit Economies 4/1994, 1/1997; OECD Main Economic Indicators December 1995, ILO Monthly Bulletin of Statistics, United Nations, New York, May 1996 alapján saját számítások.

Az elvándorlás a béreknél is érzékenyebb az álláslehetőségek alakulására. A belföldi vándorlás vizsgálata, amint már említettük fentebb, azzal az előnnyel jár, hogy a határon átlépve a szabályok már erőteljesen befolyásolják az egyébként természetes vándorlási folyamatokat. *Layard és szerzőtársai* (1991) Angliában arra az eredményre jutottak, hogy a bérek 10 százalékos eltérése a nettó belső vándorlást 0,6 százalékkal növeli évente, míg a foglalkoztatottság 10 százalékos visszaesése már 0,8 százalékos nettó elvándorláshoz vezet.

3. tábla Munkanélküliség az átmeneti gazdaságokban, regisztrált munkanélküliek a munkaerő %-ában

Év	Szlovénia	Cseh-ország	Szlovákia	Magyar-ország	Lengyel-ország	Románia	Ukrajna	Horvát-ország	Jugoszlá-via	Bulgária
1992	13,4	2,6	10,4	13,2	13,6	8,4	0,3	17,6	22,7	15,2
1993	15,4	3,5	14,4	13,3	16,4	10,4	0,3	16,7	24,3	16,4
1994	14,2	3,2	14,8	10,9	16,0	10,9	0,3	17,1	24,7	12,8
1995	14,5	2,9	13,1	10,9	14,9	8,9	0,6	17,4	25,0	11,1
1996	14,0	3,5	12,0	10,5	13,5	6,1	2,0	18,0	30,0	12,5

Forrás: WIIW Year-End 1996. Mixed Results in the Transition Countries.

Az állaskilátásokat vizsgáljuk a 3. táblában, és azt látjuk, hogy a munkanélküliség viszonylag egységesen magas az átmeneti gazdaságokban. A foglalkoztatottságra és a munkanélküliségre vonatkozó statisztikai adatok éppen azokban a kelet-európai országokban igényelnek kiegészítést, ahonnan a munkaerő-migránsok java indul Magyarországra és más közeli országokba. Az ukrán számok minimális munkanélküliséget tükröznek. Az ILO-elvárások alapján számított ukrán munkanélküli ráta azonban már 10% körül mozogta 1987-ben.²⁴ Az elbocsátottak jelentős része alulfoglalkoztatottként a háztáji mezőgazdasági kisgazdaságokban szívódik fel, és nem jelenik meg a hivatalos munkanélküli regiszterben. Emellett a kényszerű részfoglalkoztatás is rendkívül magas Ukrajnában.²⁵ Romániában az iparban foglalkoztatottak létszámának erőteljes csökkenése az alulfoglalkoztatottság hasonló formájával — a napi városba ingázás visszaesésével és a népesség mezőgazdaságba visszaáramlásával, mezőgazdasági kényszervállalkozásával — járt együtt.²⁶ A Magyarországon munkát vállaló külföldiekkel készült interjúk is igazolni tűnnek az otthoni alulfoglalkoztatás szerepét a munkaerő-vándorlásban.

²⁴ Vö. WIIW adatforrás (1996).

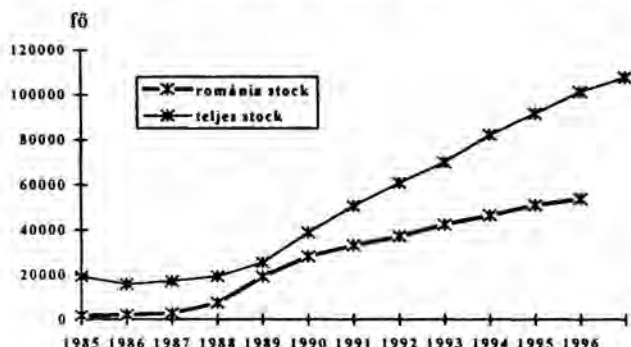
²⁵ 1995. májusában a részfoglalkoztatás 40-50 százalékot ért el, a termelésviszaesés, az anyag és az energia hiánya, a pénzügyi és az értékesítési problémák teljes vállalatokat vagy gyáregységeket érintettek és kényszerítettek részfoglalkoztatásra. Vö. Lazarenko — Zvihlianych (1996).

²⁶ Romániában az önfoglalkoztatottak aránya az aktív népesség közel 30%-át érte el 1991-ben, ez az arány 1996-ra 40% fölé emelkedett, miközben az ipari és az építőipari foglalkoztatottság 6,3 százalékponttal csökkent, a mezőgazdasági foglalkoztatottság pedig 6,7 százalékponttal nőtt. Vö. Grozea-Helmenstein és szerzőtársai (1997) 21—23. p.

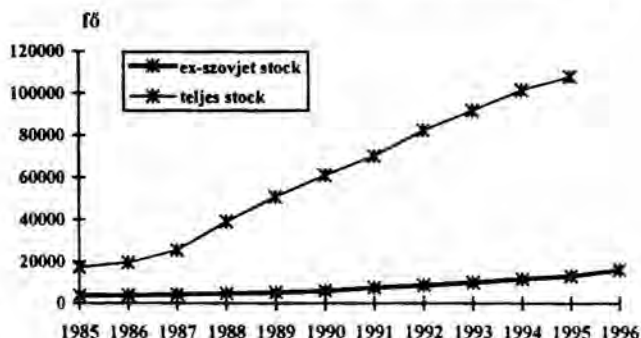
3.2. Migrációs nyomás és a kapcsolati hálók

A legális migrációról állnak csak rendelkezésünkre olyan adatok, amelyek alapján a migráció növekedését, nagyságát vizsgálhatjuk. A migráció azonban a kapcsolatok hálójának folyamatos kiépülésével terjed. A kapcsolati hálók migrációra gyakorolt hatása alapján feltehetjük, hogy a legális és a nem-legális migráció összekapcsolódik, a nem-legális migráció a legális migráció arányában növekedik, éspedig oly módon, hogy az egy adott időszakban a még érintetlen népességből migrálók aránya a már migráns népességgel arányos. Valamilyen sokk (forradalom, határok megnyitása) hatására a folyamat hirtelen megugorhat, majd folyamatosan lelassulhat, végül beállhat egy kiegyensúlyozott állapot, amint ez a nyolcvanas és a kilencvenes évek fordulóján Közép- és Kelet-Európában történt.²⁷

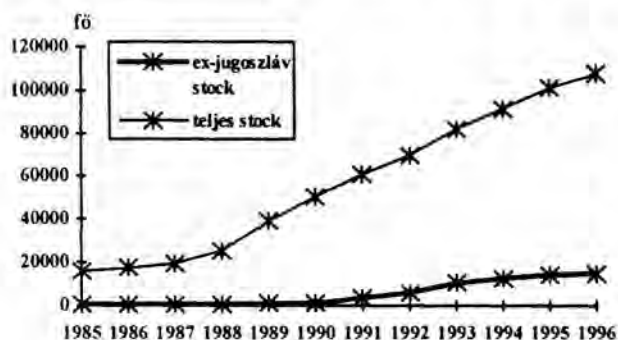
Tartósan Magyarországon tartózkodó román állampolgárok

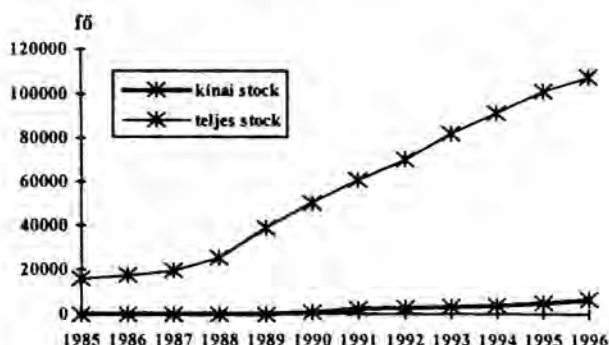
Tartósan Magyarországon tartózkodó ex-szovjet állampolgárok

Tartósan Magyarországon tartózkodó ex-jugoszláv állampolgárok

Tartósan Magyarországon tartózkodó kínai állampolgárok

Megjegyzés: kumulált értékek a belépés éve szerint.

Forrás: Demográfiai Évkönyv 1995. KSH Budapest, 1997. adatai alapján.

II. ábra Tartósan Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgárok

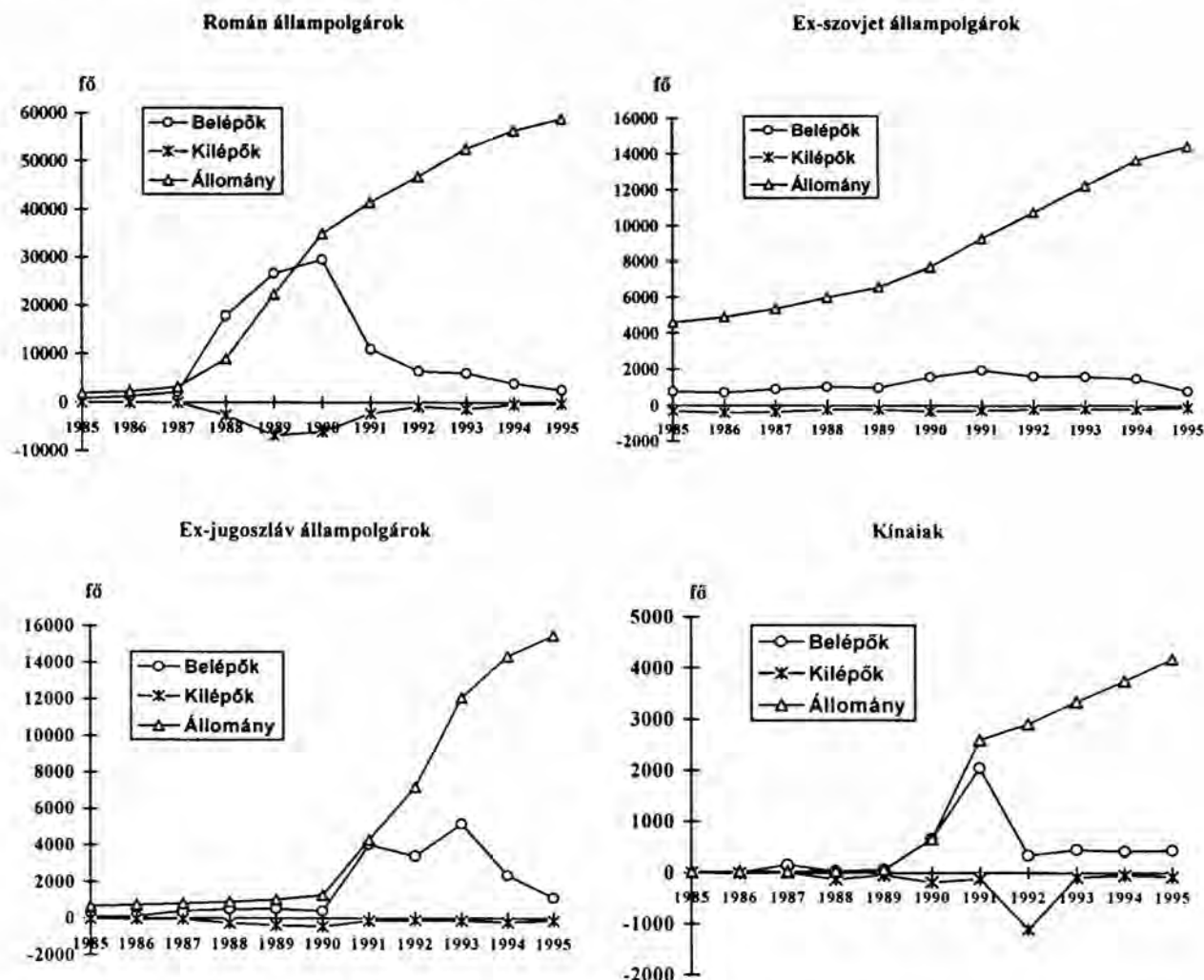
A II. ábra a tartósan (és legálisan) Magyarországon tartózkodó külföldiek létszámának az alakulását mutatja be a külföldiek legnépesebb csoportjaira. Jól látszik, hogy „érett” migrációs folyamatnak Magyarországon a Romániából érkező migráció tekinthető, valamint — lényegesen szerényebb mértékben — a jugoszláv utódállamokból való beáramlás. A két további kitüntetett(nek vélt) bevándorló csoport számaránya — a szovjet utódállamokból, valamint a Kínából származóké — az előbbieket mellett eltörpül.²⁸

A III. ábra a be- és visszaáramlást, azaz a migráció dinamikáját mutatja be. Eszerint a román állampolgárságuk között figyelhető meg visszafelé vándorlás is, valamint a kilencvenes évek elején

²⁷ Ezt mutatja be Layard et al. (1992) 27. p.

²⁸ A nem-legális bevándorlás ezekből az országokból — éppen a kapcsolati hálók gyengesége, valamint a távolság miatt — lényegesen költségesebb mind a kockázat, mind a tényleges ráfordítás nagysága miatt.

beáramlott kínaiak „kiszorítása” érződik az ábrák grafikonjain. A többi országból a beáramlás meg-
 lehetőségen egyirányúnak tetszik. Összességében azonban az a legszembeszökőbb, hogy a legális be-
 vándorlás néhány évi emelkedés után csitulni látszik.

Megjegyzés: Létszámadatok a belépés éve szerint.

Forrás: Demográfiai Évkönyv 1995. KSH Budapest, 1997. adatai alapján.

III. ábra A tartósan Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgárok áramlása

4. Az előítélet mint keresleti korlát

Kérdés, hatásos lehet-e ilyen esetben, amikor nem beszélhetünk jelentős bevándorlásról, a keresleti oldalról befolyásolt korlátozó és szelektív migrációs szabályozás.

Az előítéletről

A hazánkban — legálisan vagy nem legálisan — munkát vállaló külföldiek zöme Romániából jött, meghatározó részben ma is onnan jön, többségében magyar ajkúak. A gazdasági helyzet romlásával, a munkanélküliség emelkedésével párhuzamosan erősödni látszik a velük szembeni ellenállás. 1989-ben még a megkérdezetteknek mindössze 27 százaléka érezte úgy, hogy a Romániából érkező magyar menekültek elveszik a magyarországiaktól a munkahelyeket. Egy évvel később 40 százalék vélte előnytelennek, hogy a hazai munkaerőpiacon erdélyiek is keresnek munkát, 1993-ban arányuk már 50 százalék fölé emelkedett.²⁹ Ezalatt az elenyésző nagyságú

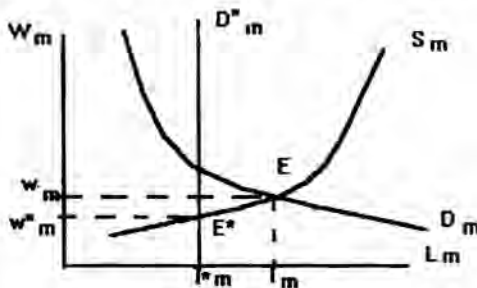
²⁹ Forrás: Az MTA Politikai Tudományok Intézete megbízásából készült Szonda Ipsos vizsgálati eredmények.

regisztrált munkanélküliségi ráta elérte a 13 százalék feletti csúcspontját, a gazdasági aktivitás számottevően csökkent, az életszínvonal jelentősen romlott.³⁰

Figyelemre méltó azonban, hogy feltételezésről és nem valóságos munkaerőpiaci hatásról van szó. Ott nagyobb a külföldiek jelenlétének a vélt veszélye, ahol kevesen vannak, ott nagyobb a tolerancia, ahol sokan.³¹

A jelenséget másutt is megfigyelték, valójában a külföldiekkel szembeni előítéletről van szó. R. Freeman (1993) az előítéletet egyenesen a migrációs felszívóképesség korlátjának tekinti, ami abban az esetben is határt szab a külföldiek beengedésének, hogyha az egyébként az ország gazdasága számára előnyös lenne. Hasonló előítéletre utaló eredményeket sorol fel Borjas (1994) is, amiből arra a következtetésre jut, hogy *a befogadó ország munkaerőpiacának bevándorlók iránti keresleti függvénye még kevésbé ismert. Valószínűnek véli, hogy a bevándorlók keresleti függvényének meghatározása a politikai gazdaságtan körébe tartozik, annak függvénye, hogy milyen mértékben képesek a nyertesek kompenzálni a veszteséket.*

Általában nem oszlik el egyenletesen egy befogadó országban a gazdasági migráció haszonélvezőinek előnye és a hátrányt szenvedőknek a terhe. Aránytalanul nagy terhet jelent a migráció a befogadó ország elesettebb csoportjai számára, akik a kevésbé kvalifikált munkák piacán, a szűkös munkalehetőségek és a fekete munkák megszerzésében, esetleg segélyprogramok kedvezményezettjeként a külföldi bevándorlókkal versenyeznek. Ráadásul az előnyt élvezők csoportja jobban tudja az érdekeit képviselni, mint a hátrányt elszenvedő, elesettebb emberek csoportja.³² A legkülönbözőbb szociális javak elosztása legitimálhatja a bevándorlás kontrollját: a nemzeti összetartozás és a kultúra, a külső és a belső biztonság, a korlátozott természeti javak, a gazdasági jólét és a szociális ellátottság.

IV. ábra A migráns munkaerő kereslete, kínálata és az előítéleti korlát

A IV. ábra a migráns munkaerő keresletét, kínálatát és az előítélet korlátját mutatja be a migráns munkaerő nagysága és bére függvényében ($f(L_m, S_m)$). Az ábrán S_m a migráns munkaerő kínálata, D_m a migráns munkaerő iránti kereslet. E egyensúlyi pont esetén l_m migráns w_m bérért

³⁰ 1990 és 1993 között évente közel 10 százalékos volt a foglalkoztatottság csökkenése, a folyamat ezt követően lelassult (vö. A nemzetgazdaság munkaerő-mérlege, KSH, évente). 1994-re az egy főre eső létminimum 1989-hez képest jelentősen visszaesett. A változatlan fogyasztási struktúra mellett számított létminimumhoz képest az 1994-ben jellemző fogyasztási struktúra alapján mért létminimum nagyjából 25 százalékkal alacsonyabb minden családtípus esetén (vö. KSH (1997)).

³¹ 1992-ben és 1995-ben polgármesterek kikérdezésével készült vizsgálat alapján az „idegenek” jelenléte által érintettebb kerületek (polgármesterei) bizonyultak a legtoleránsabbaknak a külföldiekkel szemben, és fordítva is igazolódott az összefüggés. (Kovács (1993), Dövényi (1997)). Hasonló eredményről számol be Gang és Rivera-Batiz (1993) is, akik azt vizsgálták, nagyobb tömegű idegen népesség koncentrálódása hatással van-e a német lakosság munkanélküliségére. Nem találtak összefüggést az idegen népesség jelenléte és a helyi lakosság nagyobb munkanélkülisége között, megfigyelték azonban, hogy a munkanélküli németek inkább úgy vélték, hogy sok idegen él a közelükben, mint a foglalkoztatottak. Vizsgálták továbbá a németek idegenekkel szembeni attitűdjét más országokhoz képest, és arra az eredményre jutottak, hogy kisebb bevándorlási rátájú országokkal összehasonlítva Németországban a lakosság kisebb része véli úgy, hogy túl sokan vannak az idegenek, avagy hogy az idegenek növelnék a munkanélküliségüket.

³² Vö. G. Freeman (1995).

dolgozhatnak. Ám D_m^* az előítéletek által megszabott keresleti korlát, eszerint E^* az egyensúlyi pont, ahol I_m^* migránst w_m^* bérért alkalmaznak a befogadó országban. Nem ismert tehát a gazdaság által szabályozott tényleges keresleti korlát, azt az előítéletek ezt megelőzően már megszabják.

Márpedig épp ez a *nem ismert kereslet* az, ami a hazai szabályozást befolyásolja. A szabályozás nem a kereslet empirikus ismeretén alapul, hanem annak vélelmén — végső soron tehát az előítéletességen. A korlátokat igenlő szűrés, a *screening* pedig ebben az értelemben nem más, mint ennek az előítéletességnak a megfogalmazódása — azokat engedjük be az országba, akik „jobbak”, akik kevésbé veszélyesek. Ez a szabályozás korlátozza és a *nem-legális szférába tereli* a migráns munkaerőpiac szereplőit. Az előítélet — vagy annak vélelme — nem érinti a turizmus sajátos változatának elég tágra nyitható kiskapuját: a nem-legális munkavégzés lehetőségét.³³

IRODALOM

- Bodó Julianna szerk. (1996): Elvándorlók? Vendégmunka és életforma a Székelyföldön, Pro-Print, Csíkszereda.
- Borjas, G. (1994): The Economics of Immigration. *Journal of Economic Literature*, December, 1667—1717. p.
- Borjas, G. (1995): The Economic Benefits from Immigration. *Journal of Economic Perspectives*, Vol 9. No. 2. 3—22. p.
- Coleman, D. (1994): The world on the move? In *European Population Conference* (1993. március 23—26., Genf). ENSZ, New York — Geneva, 281—368. p.
- Czakó Ágnes (1997): Négy város négy piaca. A népi kereskedéstől a kgst-piacokig. *Közgazdasági Szemle* 4. szám 339—355. p.
- Dövényi Zoltán (1997): Adalékok a Magyarországon élő „idegenek” területi megoszlásáról. In *Sik — Tóth* (1997) 77—105. p.
- Freeman, G. (1995): Modes of Immigration Politics in Liberal Democratic States. *International Migration Review*, No. 4.
- Freeman, R (1993): Immigration from poor to wealthy countries. Experiences of the United States. *European Economic Review*, No. 37. 443—451. p.
- Gang, I. — Rivera-Batiz (1993): Labor Market Effects of Immigrations in the United States and Europe: Substitution vs. Complementarity. Rutgers University, Department of Economics, Working Papers No. 93—18, május
- Helmenstein, G. — Helmenstein, D. — Wörgötter, C. (1997): Investment Opportunities in Romania, Bank of Austria and Institute for Advanced Studies, Bécs, 1997. július.
- Harris — Todaro (1970): Migration, Unemployment and Development: A Two-Sector Analysis. *American Economic Review*, 60. évf. No. 1. 126—142. p.
- Hárs Ágnes (1995): Idegen népesség, migráns munkaerő Magyarországon. *Európa Fórum*, V. évf. 1. sz. 45—59. p.
- Hárs Ágnes (1997): Bevándorláspolitikai stratégia és munkaerőpiac. In *Sik — Tóth* (1997) 209—213. p.
- Jazwinska — Okolski szerk. (1996): Causes and Consequences of Migration in Central and Eastern Europe. Migration Research Centre, Institute for Social Studies, University of Warsaw.
- Kovács András (1993): Az „idegenek” Magyarországon; Települések és menekültek. In *Sik* (1992) Útkeresők. MTA Politikatudományi Intézete Nemzetközi Migráció Kutatócsoport, Budapest, 49—63. p.
- KSH (1997): Létminimum 1996, KSH, Budapest.
- KSH (1997/b): Demográfiai Évkönyv 1996. KSH, Budapest.
- Layard, R. — Nickell, S. — Jackmann, R. (1991): Unemployment. Oxford University Press.
- Layard, R. — Blanchard, O. — Dornbush, R. — Krugman, P. (1992): East—West Migration. The Alternatives. MIT Press, Cambridge—London.
- Lazarenko — Zvihiyanich (1996): Labor and Unemployment in the Contemporary Ukrainian Economy, *Ukrainian Economic Review*, No 3., 42—52. p.
- Morokvasic — Rudolph (1994): Wanderungsraum Europa, Menschen und Grenzen in Bewegung, Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung, Sigma, Berlin
- Ravenstein, E. G. (1885): The Laws of Migration, *Journal of the Royal Statistical Society*, London, June, 167—227. p.
- Ravenstein, E. G. (1889): The Laws of Migration, *Journal of the Royal Statistical Society*, London, June, 241—301. p.
- Sik Endre (1997): A kgst-piachely a mai Magyarországon. *Közgazdasági Szemle* 4. szám. 322—338. p.

³³ A kicsi, a legalitás határán működő vállalatok alkalmaznak jórészt a nem legálisan munkát vállaló külföldieket, ami természetesen önmagában is nyereség forrása — egyben a leleplezhetőség kockázata korlátozott a kis, nehezen felfedezhető vállalatok esetében. A munkavégzés mellett, azzal szorosan összekapcsolódva jelent a migráció jövedelemforrást az itt nem tárgyalandó „vándor-kereskedelem” résztvevői számára. Lásd erről *Sik* (1997), *Czakó* (1997).

- Sik Endre — Tóth Judit* (szerk.) (1997): Migráció és politika, MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 1997, 209—213. p.
- SOPEMI (1992): Trends in International Migration. OECD, Paris.
- SOPEMI (1996): SOPEMI Report for AUSTRIA. OECD, Paris.
- SOPEMI (1997): Trends in International Migration. OECD, Paris.
- Stark, O.* (1991): The Migration of Labor. Basil Blackwell, Cambridge—Oxford.
- Tóth Judit* (1997): A munkavállalók migrációjával, a külföldiek foglalkoztatásával összefüggő kérdésekről az EU-csatlakozásra készülés szempontjából. Kézirat, készült az Integrációs Stratégiai Munkacsoport megbízásából.
- Tóth Pál Péter* (1997): Haza csak egy van? Püski, Budapest 1997, 96—127. p.
- Winter-Ebner, R. — Zweimüller, J.* (1996): Die Auswirkungen der Ausländerbeschäftigung auf den österreichischen Arbeitsmarkt 1988 bis 1991. In *Holzmann — Neck* (1996). 55—104. p.
- Zolberg, A.* (1989): Escape From Violence: The Refugee Crisis in the Developing World. Oxford University Press.